

PROBLEMI NORMALIZACIJE U VEZI S POLUGLASOM
(RAD NA RJEČNIKU OPČESLAVENSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA
HRVATSKE REDAKCIJE)

Milan MIHALJEVIĆ, Zagreb

U hrvatskoj su se redakciji tvrdi (stražnji) i meki (prednji) poluglas stopili u jedan vokal. Za taj vokal u hrvatskoglagoljskim tekstovima postoji više znakova. Znak **ѣ** pojavljuje se samo u FgMih* iz 12. st. U nekim rukopisima iz 12. i 13. stoljeća poluglas je označen znakovima **ѣ** i **ѣ̄**. U ostalim se rukopisima bilježi znakovima **ѣ** i **ѣ̄**. (U daljnjem tekstu **ѣ** = **ѣ**, **ѣ̄** = **ѣ̄**.) U upotrebi ovih dvaju znakova nema stroge razlike. I jedan i drugi se pojavljuju u istom rukopisu, na istoj stranici i u istoj riječi. Oni su često u slobodnoj varijaciji, ali je njihov znakovni status različit. Dok se štapić javlja u redu, apostrof je samo nadredna oznaka. Stoga se apostrof često upotrebljava i onda kada je sigurno da na tom mjestu poluglas više nema (a ponekad nije ni imao) glasovne vrijednosti.

Najprije ćemo razmotriti pojavu poluglasa na kraju riječi koja završava konsonantom. Tu poluglas ima samo grafičku funkciju.¹ Pitanje je stoga da li ga u rječniku pisati ili ne. Budući da ga većina pisara piše (ne pišu ga jedino pisari najmlađih rukopisa kao npr. CTk i CFat) i mi ga zadržavamo. Napominjemo da u hrvatskoglagoljskim tekstovima ne dolazi poluglas ako iza riječi koja završava konsonantom slijedi enklitika. To načelo najdosljednije provode MVat₄, PsLob i BrVb₁ (ostali variraju). Tako možemo pronaći primjere: *osvećajut se, vzwratim se, vzwselihom se, vzwah te, vzwbranaet mi, ispl'nit se, utvr'dit se, obvêh te i p̄jut me* u MVat₄; *vzgorit se, vzwelichim se* u PsLob; *vazmet se, vzwvraçæet se, vzwvratim se, vzwvratil bi*, ali i *v'zwraçæet' se* i *v'zgraždaet' se* u BrVO itd. To znači da se sekvenca s enklitikom percipirala često kao jedna riječ.

*Kratice glagoljskih izvora v. str. 80.

¹ Usporedi S. Ivšić, Slavska poredbena gramatika, Školska knjiga, Zagreb 1970, 105; A. Leskien, Handbuch der Altbulgarischen Sprache, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg 1962, 27; W. Vondrak, Altkirchenslavische Grammatik, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin 1912, 185 u drugom izdanju itd.

Poluglasovi su se u hrvatskoj redakciji najprije izjednačili, a potom počeli gubiti. Gubljenje se odvijalo po načelu slabih i jakih položaja, tj. prema pravilu $b \rightarrow \phi / \text{--- } C_1 V$ (gdje je $V \neq b$). To se pravilo ne primjenjuje na poluglasove pod akcentom² i na one ispadanjem kojih bi nastala konsonantska skupina koja proturječi uvjetima morfemske strukture hrvatske redakcije³. Prema tome možemo reći da su i oni u jakom položaju kao npr. u riječima *m̄b̄gla*, *st̄b̄za*, *k̄bs̄niti*, *l̄vb̄b̄*, *l̄b̄va* i prvi poluglas u riječi *t̄b̄k̄b̄mo*. Tekstovi hrvatske redakcije pokazuju i ovdje veliku raznolikost. U slabim položajima variraju ϕ i ' , a rijetko se pojavljuje b . U jakim se položajima pojavljuju a , b i ' i rijetko ϕ . Tako je npr. riječ *t̄b̄k̄b̄mo* zapisana u našem korpusu na devet načina:

t̄b̄k̄b̄mo u MVat₄, BrVb₁, BrVO, BrVb₄, BrN₂, BrPm, BrVat₁₉, BrVat₅, APTh, FgPis, Paul.

t'kmo u BrLab, FgPis, BrVO, BrVb₄, BrPm.

takmo u BrVO, BrPm, BrVat₅, BrVat₆, BrVat₁₉, RitBar, MNov, MLab, BrLab, CPar, CPet, CŽg, CTK, RegBen, CAc.

tak'mo u RegBen, CKlim, BrN₂, BrLab, CBč₅, CPet, COxf, Apost.

t̄b̄k'mo u BrN₂, MVat₄, BrVb₁.

t̄b̄k̄b̄mo u BrVb₁ i Mih.

Uz to dolaze i oblici: *t'k̄b̄mo* u BrVO, *t'k'mo* u BrLab i *tk'mo* jedanput u Civan. Riječ *m̄bz̄da* zapisana je na šest načina:

m̄bz̄da u MVat₄, BrVb₁, BrVO, BrVb₄, BrPm, BrVat₁₉.

m'z̄da u BrVO, BrVb₄, BrAc, PsPar, BrVat₁₉, CVinod.

mazda u MNov, MRoč, MLab, BrVat₅, BrVO, PsLob, BrVat₆, BrLab, BrN₂, BrPm, PsFr, CPar, CTK, RitSegn.

m̄bz'da samo u BrVO.

maz'da u PsFr, BrN₂, BrPm, BrVat₆, BrVat₅, BrLab, MNov, MRoč, MLab.

Samo jedanput u BrVb₁, nađen je oblik *mzdu*.

Slično je i s riječima *m̄b̄gla* i *st̄b̄za*. Riječ *l̄vb̄b̄* zapisana je na ove načine:

l̄vb̄/b̄/ u MVat₄, BrVO, BrVb₁, BrVb₄, BrLab, CPar.

lav̄/b̄/ u BrVO, BrVat₅, BrVat₆, BrPm, BrVb₄, BrLab, MNov, MRoč, PsLob, CŽg, CKlim, CTK.

l'v̄/b̄/ u BrPm, BrVb₄, BrN₂, BrAc, PsPar, PsFr, Civan.

Samo jedanput nađen je oblik *lv̄b̄* u BrVO.

² Usporedi W. Vondrak, op. cit. 183.

³ Na primjer u skupini $\left[\begin{array}{l} + \text{sonorant} \\ + \text{konsonant} \end{array} \right] + [- \text{sonorant}]$ na početku riječi.

Slično je i u genitivu:

lva imaju MVat₄, BrVb₁, BrVO, BrVat₅, BrPm.

lava imaju BrVO, BrN₂, MRoč, CŽg, COxf, CBč₅.

l'va imaju BrVO, CPar, Civan. Jednom je nađen oblik *lva* u BrVat₅. U istom rukopisu nađen je i oblik *lvu*, ali i *lavu* za dativ.

Iz materijala je vidljivo da se poluglasovi različito realiziraju u jakim i slabim položajima i da ih pri normalizaciji treba različito označavati. Stoga slabe poluglasove nećemo bilježiti u rječniku. Primarno jake poluglasove, tj. one koji su u skladu s pravilom, označavat ćemo zankom *ʘ*, a sekundarno jake, tj. one koji su izuzeci ođ pravila, znakom *'*. Tako ćemo pisati *ʘkmo*, *ʘvb* i sl., ali *m'gla*, *m'zda*, *st'za* itd.

Problem su i poluglasovi uz slogotvorne *r* i *l*. Postavljaju se dva pitanja: pisati poluglas ili ne i ako da, da li ispred ili iza *r* i *l*. Promatrali smo kako se u izvorima pišu riječi *črvʘb*, *prʘvb*, *dlʘgb* i *vlʘna* i pronašli sljedeće oblike:

črvʘb:

črvʘ/b/ u MVat₄, BrVO i FgPis

črʘvʘ/b/ u BrVO, BrN₂, BrVat₅, BrVat₆, CBč₅, COxf, CPar, RitKlim, RegBen

čʘrvʘ/b/ u BrN₂

črvʘ/b/ u BrVb₁, BrVO, BrVat₅, BrVat₁₉, PsLob, CPet, CVinod, CAc, COxf,

RitBar

čʘrvʘ/b/ u BrN₂, BrVat₅, CBč₅, COxf.

prʘvb:

prʘvʘ/b/ u MVat₄, BrVb₁, BrVO, BrVb₄, BrN₂, MNov, ApTh, FgPis.

prʘvʘ/b/ u MVat₄, MNov, MRoč, MLab, BrVat₅, BrVb₁, BrVO, BrPm, BrLab, BrVat₆, Civan, CPar.

prvʘ/b/ u MVat₄, BrVat₆, BrVO, COxf, CŽg, CPet, CGrš, BrN₂, CAc, CBč₅, RegBen, CPar, BrLab, BrVat₅, PsPar, RitSegn, BrVat₁₉, BrPm, Tom, MRoč, MLab, Omiš, FgPis, RitAc, Nicod, PsFr, CKlim. (CTk i CFat imaju *prv*.)

pʘrvʘ/b/ u MRoč i MLab.

dlʘgb:

dlʘgʘ/b/ u MVat₄, BrVO, BrVb₁, BrVb₄, BrN₂.

dlʘgʘ/b/ u MVat₄, BrVO, BrN₂, BrLab, CPet, Civan, CPar, BrVat₆, RitAc, CKlim, RegBen, CVinod.

dlgʘ/b/ u CPet, CVinod, BrVat₆, BrVO, BrLab, BrVat₁₉, BrPm, RitSegn, CAc, BrVat₅, RitAc, CŽg, MNov, CGrš, COxf, RegBen, RitBar, CPar.

dʘlgʘ/b/ u BrLab, RegBen, BrN₂.

dʘlgʘ/b/ u BrVO i BrN₂.

dʘlgʘ/b/ u BrN₂, BrVat₅, RegBen.

dlugʘ u CKlim.

vľna:

vľna u *MVat*₄, BrVO, BrVb₄, BrPm.

vľ'na u *MVat*₄, MNov, BrPm, BrAc, PsFr, CPar, BrN₂, BrVat₆, BrVO, BrLab, FgPis.

vľna u RitSegn, BrVO, BrVat₅, BrVat₆, CŽg, BrN₂, BrLab, RitAc, BrPm, CVinod, CPet, PsLob.

vľ'na u BrN₂, PsLob.

vľ'na u BrLab.

Uprkos raznolikosti grafije, u natuknicama ćemo uz slogotvorne *r* i *l* uvijek pisati poluglas i to iza *r* i *l*.⁴

Problem je nadalje alternacija *ь* i *i* ispred vokala (u pismu), odnosno *j* + vokal izgovorno. Ona se pojavljuje u riječima koje završavaju na *-ie* (*-ije*), npr.:

proćenie:

proćenie u *MVat*₄, BrVO, CPar, CAc, PsFr, BrN₂, RegBen, CŽg, BrLab, BrVat₅, BrVat₆, BrVb₁, Amul.

proćenье samo u RegBen.

proćen'e u Civan, CPet, CAc, BrVat₅, BrN₂.

pitie:

pitie u *MVat*₄, BrVO, CTK, BrN₂, RegBen, CPar, BrVat₅, BrVat₆, CŽg, BrLab, MNov, MRoč, MLab, CVinod.

pitье opet samo u RegBen.

pit'e u BrPm, CAc, BrVat₅, MLab, MNov, COxf.

CTk ima još i *pitje* i *pite*.

žitie:

žitie u *MVat*₄, BrVO, BrN₂, CŽg, CPar, COxf, RitSegn, BrLab, CTK, CAc, Civan, BrVb₁, FgPis, MNov, BrVat₆, CBč₅, RitAc, CKlim, RegBen.

žit'e u CBč₅, CPet, BrPm, BrVat₆, BrN₂, Civan, CGrš, BrAc, BrVat₁₉, Paul, COxf, CVinod.

žit'je ima samo RegBen.

podobie:

podobie u *MVat*₄, BrN₂, BrVO, BrVat₅, BrVat₆, BrVb₁, CPar, CŽg, PsFr, COxf, MNov, BrPm, RitBar, CKlim.

Ove riječi normaliziramo na *-ie* budući da takav oblik prevladava u većini riječi i tekstova. Jedina riječ koja sistematski odstupa od takve norme jest *kopie*:

⁴ Iz materijala je vidljivo da bi jednako opravdano rješenje bilo i ne pisati poluglas, jer je slogotvornost *r* i *l* jednoznačno određena okolinom. Oni su automatski slogotvorni u poziciji C₁ – C₁.

kopie samo u PsFr i CBč₅.

kopъe u MVat₄, BrVO, Birb, FgLab.

kop'e u BrVO, COxf, CAc, Clvan, CPar, BrLab, BrN₂, BrVat₅, PsFr, RitSegn, CPet, MNov, CŽg.

kop'fe u BrLab, te

kope u CGrš i CTK.

Pitanje je treba li ovu riječ normalizirati kao i sve ostale, tj. na *-ie*, ili posebno kao *-be*. Ista se varijacija pojavljuje u nekim riječima ispred *ju* i *e (je)* u sredini riječi:

1. u *sudiju*:

sudiju u BrVb₄, BrVO, BrN₂, BrVat₆, BrPm, BrLab, PsFr, CPet, CBč₅, BrVat₁₉.

sudьju u MVat₄⁴, BrVO.

sud'ju u BrVO, BrVat₆.

2. u participima glagola kojima je korijen *biti* (tući):

pob'eny u BrVO, BrVat₅, BrN₂.

pobъeny u MVat₄, PsLob.

iz(b)bъeny u MVat₄, BrVO.

iz'bieny u BrLab i BrN₂.

iz(b)b'eny u BrVO, Amul, BrN₂, BrVat₆, BrVat₁₉.

razb'eny u BrN₂, CBč₅, BrVat₆, BrVat₁₉, BrPm.

3. u paradigmi glagola *piti*:

piety u BrN₂, CPar, PsFr, CPet, CTK.

pъety u MVat₄, BrVO, PsLob, CPar.

p'ety u BrVb₁, BrVO, BrVat₅, BrVat₆, BrPm, MNov i MLab.

pijučъ u MNov, PsPar, BrAc, BrVO.

pъjučъ u MVat₄ i BrVO.

p'jučъ u COxf, PsLob, BrVO, BrVat₅, BrN₂.

pjučъ u MRoč.

Međutim ovi primjeri nisu relevantni za normalizaciju jer će biti pod glagolskom natuknicom u infinitivu u kojoj se ne javlja *(j)je* ili *ju*.

Za normalizaciju je relevantna alternacija *ъ* i *i* ispred *é* koji se čita kao *ja*, jer se tu *é* pojavljuje i u natuknici. Ovu smo pojavu promatrali u riječima:

piěny:

pъěny/b/ u MVat₄, BrVO

piěny/b/ u MNov, BrVat₅, i BrAc

p'ěny/b/ u BrN₂, PsLob i CPar, BrVat₅ i BrVat₆

pěny u MRoč i MLab

piěnica:

p'ěnica u BrVO, CVinod i CPet.

pbénica u BrVO.

piénstvo:

p'én(')stvo u BrVO, RegBen, CVinod, CAc, BrN₂, Clvan.

pbénstvo u MVat₄ i BrVO.

pénstvo u BrVat₆.

piénstvo samo u MNov.

bratié:

bratié u MVat₄, BrVO, BrN₂, COxf, PsFr, BrVat₆, MNov, MLab, CŽg, CPar, Apost, CKlim, CTK, Amul, CGrš, CBč₅, RegBen, BrVb₁, Grš, Omiš, BrVb₄, BrPm.

brat' é u COxf, BrVO, CPet, RegBen, BrLab, CPar, BrVat₅, BrVat₆, CBč₅.

bratb é samo u RegBen. Petrisov zbornik ima i oblik *brat é*, a u CTK nađen je i oblik *bratija*.

diévolb:

diébol' samo u PsFr.

dbévol/ b/ u MVat₄, BrVO i FgPis.

diavol' ponovo samo u PsFr.

diévol' ponovo samo u PsFr.

dévol/ b/ samo u BrVO.

d' évol/ b/ u BrVb₁ i BrVO.

d' éval/ b/ u MRoč, BrVat₅, PsFr, Clvan, CAc, CPet, BrN₂.

dbévalb u RitSegn.

déval/ b/ u CŽg i CPet.

CTk i CFat imaju *déval*.

d' év(b) l/ b/ samo u BrN₂.

djavál(b) u CTK.

dbévl/ b/ u MVat₄, BrVO, BrVb₁, MNov, BrVat₅, BrPm.

d' évl/ b/ u BrLab, COxf, CBč₅, BrVO.

U CPar nađen je oblik *diévlb*.

dévlb u CBč₅, CPar i COxf.

CGrš ima oblik *dévl*.

djavl u CTK.

U BrVb₁ i BrVO nađen je i oblik *dbvl'*.

Samo u BrVO ova je riječ pisana na šest načina, a u PsFr na četiri. U riječima *dsé-konb* i *dbékb* nismo pronašli oblike s *i*. Potvrđeni su samo oblici:

1. *dbékon/ b/* u MVat₄, BrVO i MNov.

2. *d' ékon/ b/* u BrVO, BrVat₆, BrLab, BrN₂, BrPm, RitSegn, RitAc, BrVat₁₉,

CKlim.

3. *dékon/ b/* u BrN₂, BrVat₆, BrPm. (CTk ima *dékon*)

1. *dbékb/ b/* u MVat₄ i MNov.

2. *dĕk/ʔ/* u ČŽg.

3. *d'ĕk/ʔ/* u MVat₄, BrVat₆, BrN₂, BrLab, FgPis, CPar, Civan, COxf RegBen. Slično je i s riječima *dbĕkonstvo*, *dbĕštvo*, *dbĕčʔski* i sl. Riječi *krʔstbĕninʔ* i *krʔstbĕnski* potvrđene su u ovim oblicima:

1. *kr(ʔ)stbĕnin/ʔ/* u MVat₄, MNov, BrVO i CPar.

2. *kr(ʔ)st'ĕnin/ʔ/* u MVat₄, BrVb₁, BrVO, BrVb₄, BrVat₆, BrLab, BrN₂, BrVat₅, Pass, MNov, Civan, CPar, ApTh, BrPm, CPet.

3. *krstiĕnin/ʔ/* samo u BrLab.

4. *k'rst'ĕnin/ʔ/* samo u BrN₂.

5. *kr(ʔ)stĕnin/ʔ/* u BrVO, BrN₂, ČŽg, COxf, CTK.

6. *krstjanin* u CTK.

1. *kr(ʔ)stbĕn(ʔ)ski* u MVat₄, BrVO, MNov, ApTh, CPar, BrVb₁, BrPm, BrAc.

2. *kr(ʔ)st'ĕn(ʔ)ski* u MVat₄, BrVO, MNov, BrLab, BrVat₅, BrVat₆, BrVb₁, BrPm, BrN₂, CPet, COxf, CAc, RitAc, Paul.

3. *kr(ʔ)stiĕn(ʔ)ski* samo u CPar.

4. *kr(ʔ)stĕn(ʔ)ski* u MVat₄, BrVat₅ i CTK.

Zabilježili smo i oblike *k'rst'ĕnski* u BrN₂ te *krstjanski* u CTK.

Riječi *krʔstbĕninʔ* i *krʔstbĕnski* dobivene su iz latinskih riječi *Christianus* m. i *christianus* adj. redukcijom *i* u *ʔ*. Ona se javlja u tim riječima i iza *r* gdje kasnije, zbog ispadanja *ʔ*, nastaje slogotvorno *r*. Tu smo pojavu uočili i kod vlastitih imena *Kristina*, *Krisogon*, *Kristofor* i sl. koje naši izvori bez izuzetka bilježe kao *Krʔstina* ili *Krʔstina*, *Krʔzogonʔ* ili *Krʔzogonʔ* (uz *Krʔševanʔ*) te *Krʔstoporʔ* ili *Krʔstoporʔ* odnosno *Krʔstoporʔ* ili *Krʔstoporʔ*. I riječi *dbĕvolʔ*, *dbĕkʔ* i *dbĕkonʔ* dobivene su iz grčkih riječi redukcijom *i* u *ʔ*. Te pojave međutim nema u riječima kao što su *diĕna*, *diĕlogʔ*, *diĕfora*, *diĕfoniĕ* koje su u našim izvorima pisane s *i* (samo u BrPm našli smo oblik *d'ĕlogʔ*). Riječi *dbĕvolʔ*, *dbĕkonʔ*, *dbĕkʔ*, *dbĕštvo*, *dbĕčʔski*, *krʔstbĕninʔ*, *krʔstbĕnski* i *krʔstbĕnstvo* normalizirat ćemo s poluglasom ispred *ĕ*. U ostalim slučajevima normaliziralo bi se na *-iĕ*.

Slijedeći se problem odnosi na normalizaciju pridjeva koji završavaju na konsonant + *ski*. U tekstovima su nominativi muškog roda (kojih je relativno malo) gotovo uvijek zastupljeni u dugim oblicima na *-ski* bez poluglasa između nastavka *-ski* i prethodnog konsonanta (osim u slučajevima gdje to zahtijeva struktura fonemskog niza). Zbog isprepletenosti kratkih i dugih oblika u paradigmi, normaliziramo takve pridjeve na *-skʔ*. Time se pojavljuje problem pisanja poluglasa između *-skʔ* i prethodnog konsonanta. Ne pišemo li taj poluglas, dobivamo na kraju riječi slog koji u svom drugom dijelu (iza vokala) ima tri konsonanta. Istraživanjem fonološkog sistema hrvatskoglagoljskih tekstova (do 16. st.) utvrdili smo da je u njima struktura sloga:

C₀⁴VC₀²

Dakle, takvom normalizacijom stvorili smo nešto što inače nije dio sistema hrvatske redakcije i za što nemamo potvrde u izvorima. Stoga i tu pišemo poluglas.

Problem je i varijacija ϕ , ψ i a između dvaju konsonanata na kraju riječi. Ona se javlja u imenicama i pridjevima koje u suvremenom hrvatskom književnom jeziku imaju nepostojano a . Ovu smo varijaciju promatrali u pridjevima: *grěšъnъ*, *nevěrnъ*, *slavnъ*, *ravnъ* i *krasnъ*; imenicama: *žiznъ*, *pěsnъ*, *ognъ*, *věnsъ* i *ocъ* i u riječima koje završavaju na konsonant + /^r/: *korablъ*, *mislъ*, *Pavlъ*, *dobrъ*, *větrъ* i *Petrъ*. Evo što smo našli:

grěšъnъ:

grěšn' ima samo MVat₄

grěšъn' samo BrVO.

grěšan /^b/ imaju MNov, MRoč, BrN₂, BrVat₅, RitAc.

grišan /^b/ imaju CPar, RegBen, CBč₅ i CKlim. CTK ima *grišan*.

nevěrnъ:

nevěrn /^b/ imaju MVat₄, BrVO.

nevěrnъ /^b/ imaju Mih i BrVO.

nevěr'нъ ima BrVO.

nevěranъ imaju MNov, MLab, BrN₂ i BrVat₅.

slavnъ:

slavn /^b/ imaju MVat₄, BrVb₁, BrVO i Lond.

slavnъ /^b/ imaju BrVO, BrVb₄ i BrLab.

slav'n /^b/ imaju BrAc, PsPar, CPar.

slavan /^b/ imaju MNov, MRoč, CAc, PsLob.

ravnъ:

ravn' ima samo MVat₄.

ravnъ /^b/ ima samo BrVO.

rav'n /^b/ imaju BrVat₅, BrVat₆, BrVb₁, BrLab.

ravan /^b/ imaju MNov, MRoč, MLab, BrVO, BrN₂, CIvan.

krasnъ:

krasn /^b/ imaju MVat₄, BrVO, BrLab, BrVat₆.

krasnъ /^b/ ima samo BrVO.

kras'n /^b/ samo BrVb₄.

krasan /^b/ imaju BrN₂, BrVat₆, MNov, MRoč, MLab, COxf, BrVat₅, BrPm,

BrLab, CPar.

žiznъ:

žizn /^b/ imaju MVat₄, BrVO, BrVb₄, BrVat₆.

žizъn /^b/ imaju BrVO, CPar i FgPis.

žiz'n /^b/ imaju BrVO i CPar.

žizan /^b/ imaju MNov, MRoč, MLab, PsFr, BrLab, BrPm, CVinod, BrVat₅, BrN₂, CPet, CŽg, RitSegn, CGrš.

*pěsnь:**pěsn*/^b/ imaju MVat₄, BrVO.*pěsn*/^b/ ima samo BrVO.*pěsan*/^b/ imaju CPar, PsLob, BrPm, MRoč, BrVO, CPet, CAc.*pesan*/^b/ ima COxf, a CTK ima *pesan*.*ognь:**ogn*/^b/ imaju MVat₄, ApTh, PsLob, BrVb₁, BrAc, BrVat₅ i Pass.*ogn*/^b/ imaju BrVO, BrVb₄, BrPm, CPar.*og'n*/^b/ imaju MVat₄, ApTh, PsPar, PsFr, BrLab.*ogan*/^b/ imaju BrVO, BrVat₅, BrVat₆, BrN₂, BrPm, MNov, MRoč, MLab, PsLob, CBč₅, CPar, COxf, CŽg, CPet, CAc, RegBen, CKlim. (CFat ima *ogan*, a CGrš *ogn*).*věньць:**věnc*/^b/ imaju MVat₄, ApTh, BrVO, BrVb₄, Lond, BrAc, BrVat₁₉.*věньць*/^b/ imaju BrVO, BrVb₄, BrVat₁₉, CPar.*věn'c*/^b/ imaju BrPm, BrVat₆, BrLab, FgPis.*věnac*/^b/ imaju MNov, MLab, MRoč, BrVat₅, BrN₂, BrPm, BrVat₁₉, CBč₅, PsFr, RegBen, COxf, CPar, CPet.*venac*/^b/ imaju PsFr, CPet i CBč₅.*vinac*/^b/ ima samo MNov. (CTK ima *venac*)*ocьть:**ocт'* ima samo MVat₄.*ocьт'* ima samo BrVb₁.*ocat*/^b/ imaju MNov, MRoč, CPar, BrN₂, PsFr, BrVO, BrVat₅, BrPm. (ČTK ima *ocat*).*korablь:**korabl*/^b/ imaju MVat₄, BrVb₁, BrVO, BrVb₄, BrLab, BrVat₆.*korabl*/^b/ imaju BrVO, BrVb₄, BrPm.*korab'l*/^b/ imaju BrVat₅ i BrLab.*korabal*/^b/ imaju MNov, MLab, MRoč, BrVat₅, BrN₂, BrLab, CBč₅, COxf, BrVat₆, Clvan, BrVat₁₉, BrVO, (CTK ima *korabal*).*mislь:**misl*/^b/ imaju BrVat₆, BrAc, MVat₄, BrVO, BrLab, BrVb₁, BrVb₄, COxf (CGrš ima *misl*).*misl*/^b/ imaju BrPm, FgPis, BrVO, BrVat₁₉, CPar.*mis'l*/^b/ ima samo BrVO.*misal*/^b/ imaju BrN₂, BrLab, RegBen, BrVat₅, MNov, MRoč, MLab, BrVat₆, CPar, BrVO, CPet, CŽg, BrVat₁₉, RitSegn, (CTK i CGrš imaju *misal*).

Pavl^b:

Pavl/^b/ imaju MVat₄, ApTh, BrVO, BrVb₄, BrVat₆, FgPis, (CGrš i CTK imaju *Pavl*).

Pav'l/^b/ imaju COxf i ApTh.

Paval/^b/ imaju CŽg, BrVO, BrN₂, CPet, CAc, MNov, MLab.

dobr^b:

dobr/^b/ imaju MVat₄, BrVO, FgPis, BrVb₄, CVinod, (CTk ima *dobr*).

dob'r^b imaju BrVb₁, BrVat₅, BrVat₆.

dobar/^b/ imaju MNov, BrVO, BrN₂, Tom, BrVat₅, CPar, BrVat₆, BrLab, CAc, RegBen, BrVat₁₉.

vêtr^b:

vêtr/^b/ imaju MVat₄, BrN₂, BrVb₁, BrVO, BrLab, (CGrš i CTK imaju *vetr*).

vêtr' ima samo BrVO.

vêtar/^b/ imaju MNov, BrVat₅, BrN₂, BrVO, RitSegn, CŽg, COxf, CPet, CKlim, BrVat₁₉.

Petr^b:

Petr/^b/ imaju MVat₄, BrVb₁, BrVO, FgPis, CGrš, CPet, BrLab.

Petar/^b/ imaju MNov, BrVO, CŽg, CTK, BrVat₁₉.

Varijacija nije specifična samo za riječi koje završavaju skupinom u kojoj su jedan pravi konsonant i jedan sonant nego se javlja i u drugim skupinama. Nema je jedino u skupinama *st*, *št*, *zd* i *žd*. U nekima je od gornjih riječi poluglas iskonski, a u drugima je sekundaran. Pitanje je stoga treba li ove riječi normalizirati različito, tj. onako kako su normalizirane u staroslavenskim rječnicima,⁵ ili, prema suvremenom hrvatskom književnom jeziku gdje su se oni potpuno izjednačili, normalizirati sve na isti način.⁶

Problem je nadalje varijacija *φ*, *ь* i *a* u prefiksima kao što su npr. *izb-*, *vbz-* i *vь-*. Ovdje nema stalnog pravila kada se poluglas, što su ga prefiksi nekad imali, gubi, a kad vokalizira.⁷ Naši tekstovi pokazuju opet izuzetnu raznolikost. U nekim se riječima poluglas sasvim izgubio i ne pojavljuje se ni u jednom rukopisu, u drugim se riječima uvijek piše, a u trećima njegova pojava varira od spomenika do spomenika pa i unutar pojedinog spomenika. Stoga postupamo na ovaj način: 1. ako je polu-

⁵ Gdje su riječi na *r* i *l* i riječi *огнь*, *рѣснь*, *жизнь* normalizirane bez poluglasa, a druge imenice i pridjevi s poluglasom.

⁶ To jest s poluglasom (ili *ə*) između konsonanata.

⁷ Usporedi T. Maretić, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Matica hrvatska, Zagreb 1963, 55: »Za prijedloge koji na kraju imaju konsonant nema stalnih pravila kad njihovo њ, što su ga nekad imali, iščezava, kadli prelazi u *ə* pri sastavljanju s glagolima i s drugim riječima u jednu cjelinu.«

glas primarno jak,⁸ uvijek ga označavamo znakom *ь*, 2. u riječima gdje je poluglas primarno slab, ali se u većini spomenika ipak vokalizirao, pišemo *'*. 3. Poluglasove koji su slabi i vrlo se rijetko vokaliziraju ne označavamo. Razbijajući ove prefikse u tri grupe, odstupamo od staroslavenskih rječnika gdje se oni normaliziraju na isti način. Tako dobivamo: *izьbrati*, *izьgnati*, *vьgnati*, *vьzbrati* i *v'vesti*, *v'zvěstiti* prema *iznesti*, *izvesti*, *izliěti*, *vzeti*, *vžeći*, *vzgorěti* itd.

Problem su i poluglasovi u riječima koje počinju likvidom iza koje slijedi (poluglas i) jedan ili više konsonanata. U riječima na *r + konsonant* između *r* i konsonanta prevladavaju *'* i *ь* dok se *a* gotovo ne pojavljuje.⁹ Nisu rijetki ni oblici bez poluglasa.¹⁰ U riječima koje počinju na *l + konsonant* prevladavaju *a* i *ь* dok oblika bez poluglasa nema. Za ilustraciju navodimo riječi *ръvati*, *ръnovati*, *ръptati*, *ръptanie*, *ьstivь* i *ьgati*:

ръvati:*r'vati* u BrVO, RegBen i CPar.*rvati* u BrVat₅, CPar, BrN₂, RegBen, COxf.*ръnovati*:*ръnovati* u MVat₄, BrVO i BrN₂.*r'novati* u MVat₄, BrVO, BrVb₁, BrVat₅, PsFr i CVinod.*rvnovati* u BrVO, BrVat₅, BrVat₆.*ravnovati* samo u CPar.*ръptati*:*r'ptati* u BrVO, PsFr, BrVat₆, BrLab, BrPm, MNov, MLab, MRoč.*ьptati* u MVat₄, BrVO i BrVb₄.*ръptanie*:*ьptanie* samo u BrVO.*r'ptanie* u MVat₄, BrVO, BrN₂, PsFr.*ьptanie* u BrVb₁, BrVat₅, BrPm, BrVO.*ьstivь*:*ьstiv/b/* u MVat₄, BrVO, CPar, BrVb₁.*l'stiv/b/* u CVinod, BrAc, PsPar, BrLab.*lastiv/b/* u BrVO, BrPm, BrVat₅, BrN₂, MNov, MRoč, PsLob, PsFr, Amul, CPar, CVinod, CBč₅, COxf.*l's'tiv/b/* u BrAc i PsPar.

⁸ To jest ako je u skladu s pravilom o slabim i jakim položajima.

⁹ Jedanput je zabilježen oblik *ravu* (1. sg. prez.) za *ръvati* (u PsLob) i oblik *ravnovati* za *ръnovati* (u CPar).

¹⁰ *ьci* 2. sg. imp. od reči često je bez poluglasa.

*lbgati:**lbgati* u MVat₄, BrVO, BrVb₄ i BrPm.*l'gati* u BrVb₁, BrVO, BrVat₆, BrLab, BrPm, MNov.*lagati* u BrVat₅, BrLab, BrN₂, BrPm, MNov, MRoč, MLab, CVinod, Civan, COxf, CPet, CŽg, CTK, PsFr.

Pitanje je treba li riječi koje počinju na *r* i riječi na *l* normalizirati na isti način. Uz ovo navodimo i riječ *nɾavъ* koja je u našim spomenicima također pisana na nekoliko načina:

nɾav/b/ u MVat₄, BrVb₁, BrVat₅, CPar, BrVO, BrVb₄, BrVat₆, BrPm.*nɾrav/b/* u BrVb₁ i BrN₂.*n'rav/b/* u BrVat₆, BrVat₅, BrVb₁, BrLab, BrVO, Apost, MNov.*narav/b/* u BrN₂, BrLab, BrVat₁₉, BrVat₅.*nar'v/b/* u BrLab i BrN₂.

Ovo su samo neki od problema u vezi s poluglasom koje smo pokušali barem djelomično sistematizirati.

DODATAK

Oznake i kratice:

C₁V – je pokrata za CV, CCV, CCCV, ...C₀²V je pokrata za V, CV, CCV.*x/b/* je pokrata za хъ, х'; okrugle i kose zagrade su ujedno i znak da je pozicija u kojoj se javlja irelevantna za problem koji se razmatra;

a(ъ)c je pokrata za ac, аъc.

Summary

NORMALIZATION PROBLEMS CONCERNING *JER*
(RESEARCH BASED ON THE CORPUS FOR THE CHURCH SLAVONIC DICTIONARY
OF CROATIAN REDACTION)

This paper deals with various problems of lexical normalization concerning *jer* which have occurred in the course of compiling the dictionary. The following problems are considered: the marking of *jer* at word ends, the weak and strong positions, *jer* in the context of syllable forming *r* and *l*, the alternation of *i* and *jer* in front of a vowel (in the written form) and *j* + vowel (in the pronounced form), the normalization of adjectives ending in a consonant + *ski*, the alternation of *ǃ*, *ʋ*, and *a* in the position between two consonants at word ends, the alternation of *ǃ*, *ʋ*, and *a* in prefixes and *jer* in words beginning with a liquid followed by one or more consonants. Each one of these problems is illustrated by examples from the dictionary which show all the varieties found in the manuscripts of Croatian redaction. For some of these problems definite solutions are proposed (definite normalizations) while others remain unsolved and a few alternative solutions are suggested.

SLOVO

31

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA U ZAGREBU

ZAGREB 1981.

S L O V O

**ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA
»SVETOZAR RITIG«
Instituta za filologiju i folkloristiku, p.o. Zagreb**

Izlazi jedanput godišnje

UREDNIŠTVO: 41000 ZAGREB, DEMETROVA 11

BROJ: 31

**Urednički odbor:
ANICA NAZOR, MARIJA PANTELIĆ,
JOSIP TANDARIĆ**

**Glavni urednik:
ANICA NAZOR**

**Odgovorni urednik:
BISERKA GRABAR**

**Tehnički urednik:
JOSIP MILIĆ**

**Lektor tekstova na hrvatskom jeziku:
ZRINKA VUKOVIĆ**

**Korektori:
JASNA VINCE, ANICA VLAŠIĆ-ANIĆ**

**Ovaj broj časopisa »Slovo« izlazi uz financijsku pomoć Republičke zajednice za znanstveni rad
SR Hrvatske, SIZ-VII.**

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1982.